

УДК 37.013.82 : 376.2

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС ПІДЛІТКІВ З ПФОРА В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Бажмін В.Б.

Актуальність забезпечення раціонального професійного навчання і зайнятості осіб з порушеннями функцій опорно-рухового апарату є основною умовою їх повноцінної соціальної інтеграції у суспільство. На сьогодні це складне комплексне завдання, на нашу думку, можливо вирішити через введення у реабілітаційний процес центрів соціальної реабілітації розроблену та експериментально апробовану методику допрофесійної підготовки до майбутнього професійного навчання та професійної трудової діяльності підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату.

Ми вважаємо, що розроблена та апробована нами система допрофесійної підготовки підлітків з ПФОРА повинна стати одним із найважливіших елементів їх комплексної соціальної реабілітації [1] та:

- успішно інтегрувати підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату в суспільство;
- підвищити рівень життя осіб з ПФОРА та забезпечити економічну незалежність їх та їх сімей.

Впровадження методики допрофесійної підготовки в реабілітаційний процес підлітків з ПФОРА та визначення ефективності її впливу на підлітків було реалізовано в ході проведення педагогічного експерименту нашого наукового дослідження «Допрофесійна підготовка підлітків з порушеннями опорно-рухового апарату в центрах соціальної реабілітації». Результати впровадження методики у процес реабілітації підлітків з ПФОРА надали нам можливість стверджувати, що система допрофесійної підготовки складається з таких етапів:

- визначення потенційних професійних можливостей;
- проведення професійної орієнтації;
- визначення напрямку професійної підготовки;
- професійна адаптація і раціональне працевлаштування.

На першому етапі нашого педагогічного експерименту для підтвердження необхідності включення у реабілітаційний процес підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату методики допрофесійної підготовки ми визначили фактичний стан допрофесійної готовності 2-ох груп підлітків вікової категорії 12-15 років: 1 група – 50 підлітків з ПФОРА, та 2 група – 50 здорових підлітків. За результатами тестування ми зробили порівняльний аналіз показників допрофесійної готовності підлітків обох груп.

Тестування проводилось такими засобами: 1)Тест «потреба у трудових досягненнях»; 2)Тест «Діагностика структури здібностей»; 3)Методика «ДДЗ (диференційне - діагностичний запитальник)»; 4)Методика Дж. Голланда; 5)Методика СДСО.

Порівняльний аналіз результатів тестування обох груп підлітків надав нам можливість зробити окремі висновки з кожного тесту:

1. Результати діагностування за тестом «Потреба у трудових досягненнях» показують, що не всі підлітки прагнуть перевершити вже досягнуті ними життєві цілі або реалізувати себе у нових досягненнях. Порівняльний аналіз даних тестування показує, що у підлітків з ПФОРА значно нижче проявляється потреба у досягненні, ніж у здорових підлітків.

2. Результати тестування підлітків за тестом «Діагностика структури здібностей» виявили достатньо високий ступінь розвитку сигнальних систем підлітків з ПФОРА. Також порівняльний аналіз результатів тесту «Діагностика структури здібностей» показує, що підлітки з ПФОРА мають деякі особистісні якості, які необхідно розвивати.

3. Результати тестування підлітків за «методикою ДДЗ (диференційне - діагностичний запитальник)» дозволили нам розподілити підлітків за напрямком їх попереднього професійного визначення та схильністю до різних видів професійної діяльності. Отримані дані також допомогли підліткам визначитися з вибором подальшого місця навчання (старші класи школи, коледж або ВНЗ). Підлітки з ПФОРА в силу відсутності з ними достатньої профорієнтаційної роботи не змогли об'єктивно оцінити свої здібності й часто хибно обирали майбутні професії, важкі для оволодіння та роботи.

4. Результати тестування за тестом Дж. Голланда дозволяють нам зробити висновок: підлітки обох груп недостатньо добре визначились із майбутньою професійною діяльністю, тому що з ними неякісно проводилась робота з професійної орієнтації. Також, порівняльний аналіз показує нам, що підлітки з ПФОРА переважно обирали такі професійні типи особистості: соціальний, офісний і артистичний; а здорові підлітки більш схильні до реалістичного і інтелектуального професійних типів особистості.

5. Результати тестування підлітків за методикою СДСО дозволяють нам зробити висновок, що рівень адаптованості в системі найбільш важливих для розвитку відношень не у всіх підлітків достатньо високий. Порівняльний аналіз даних тестування підлітків обох груп показує нам, що рівень адаптованості у підлітків з ПФОРА значно нижче рівня адаптованості здорових підлітків, однак по відношенням, які стосуються захисту особистості, підлітки з ПФОРА виглядають більш адаптованими.

Порівняльний аналіз стану допрофесійної готовності обох груп в ході першого етапу педагогічного експерименту надав можливість практично довести твердження, що стан готовності підлітків з ПФОРА до вибору професії та навчання обраній спеціальності на початковому етапі професійного самовизначення має дуже низькі показники, які значно нижче аналогічних показників здорових підлітків. Підлітки з ПФОРА не можуть без допрофесійної підготовки конкурувати зі здоровими підлітками тому, що підлітки з нормальним здоров'ям спроможні до самостійного вибору професії навіть без сторонньої допомоги, а підлітки з ПФОРА в силу обмежень не мають таких можливостей. **Однак як позитивний результат хочемо зазначити, що** у підлітків з ПФОРА від природи та через особливості їх захворювань виявлено багато здібностей, які потребують подальшого розвитку та є перспективними для майбутньої допрофесійної підготовки.

Базуючись на результатах констатуючого етапу експерименту ми остаточно визначили *критерії* та показники допрофесійної готовності підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату[2]:

1 Критерій: Обізнаність у різних видах професійної та трудової діяльності.

Показник: Професійна орієнтованість у розмаїтті сфер праці та професій.

2 Критерій: Універсальна компетентність та базова освіта з елементарних знань, умінь та навичок, що лежать в основі сучасних професій, досвід елементарної практичної діяльності. Показник: Оцінки навчальних досягнень у шкільних закладах та творчі досягнення у закладах позашкільної освіти (гуртки, студії, секції тощо).

3 Критерій: Працелюбність та відповідальність за виконання дорученої справи. Показник: Бажання працювати, наявність трудових навичок.

4 Критерій: Автономність, цілеспрямованість та соціальна зрілість, необхідні для майбутньої професійної підготовки та трудової діяльності.

Показник: Рівень соціальної активності, самовизначення та відповідальність, автономність - залежність, цілеспрямованість - соціальна зрілість.

5 Критерій: Необхідна направленість особистості, що потребує професія, якої бажає навчатися підліток. Показник: Конкретна направленість особистості до певного типу професії.

6 Критерій: Прагнення досягнення успіху та прояв лідерських якостей.

Показник: Рівень усвідомлення готовності до різних видів праці та професійного самовизначення у професійній та трудовій діяльності.

7 Критерій: Особистісна професійна перспектива та визначеність у професійній та трудовій діяльності. Показник: Рівень самоаналізу та планування майбутнього професійного саморозвитку.

8 Критерій: Мотивація до трудової діяльності, вибору професії, здобуття професії, працевлаштування, ефективної трудової діяльності. Показник: Вмотивованість вибору і здобуття професії, працевлаштування, ефективної трудової діяльності.

9 Критерій: Комунікативні та організаторські здібності особистості. Показник: Комунікативність та організаторські риси.

10 Критерій: Адаптація до соціального та професійного середовища. Показник: Адапованість особистості підлітка до змін у соціально-професійному середовищі.

11 Критерій: Загально-фізичний стан. Показник: Готовність до зміни режиму навантажень, пов'язаних із трудовою діяльністю.

12 Критерій: Психічна та фізична витривалість. Показник: Спроможність підлітка виконувати психологічні або фізичні дії за тривалий проміжок часу. Розумова витривалість.

13 Критерій: Компенсація та корегування порушень фізичного розвитку спеціальними засобами, відновлення функціональних можливостей організму технічними засобами реабілітації. Показник: Скомпенсованість або скорегованість та усунення порушень спеціальними технічними засобами.

На другому етапі впровадження методики в процесі практичної експериментальної роботи ми визначили форми, засоби та методи впливу на показники кожного критерію допрофесійної підготовки підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату:

1. Методика «Орієнтаційно-діагностична анкета спрямованості інтересів, ОДАСІ», бесіди, заняття, екскурсії, фільми, презентації;

2. Уроки, факультативні заняття, позаурочна робота, дистанційне навчання, інформаційно-консультативні зустрічі, позашкільна освіта;

3. Трудове навчання, індивідуальні завдання на уроках, позаурочна робота, бесіда, робота з батьками, сімейне виховання;
4. Вплив середовища, соціальних інститутів, допомога педагогів, сімейне виховання, робота з батьками;
5. Методика «матриця вибору професії», бесіда, психологічні тренінги, трудові спроби, професійне орієнтування;
6. Тест «Ризик - благородна справа», методика визначення професійно важливих рис характеру особистості, психологічні тренінги для розвитку особистісних якостей на заняттях в центрі реабілітації та вдома, бесіда;
7. Методика «світ професій», психолого-педагогічні тренінги та вправи щодо розвитку підлітка, заняття з трудового навчання, індивідуальні психологічні консультації, лекції.
8. Психологічні тренінги, психолого-педагогічні вправи «Моя майбутня самореалізація», бесіди, презентації.
9. Орієнтаційна анкета Б. Басса, тренінг «Я навчаюсь спілкуванню», бесіди, спілкування з однолітками та дорослими.
10. Анкета «якір кар'єри», тест Кеттела, соціально-педагогічні вправи для розвитку підлітка, адаптація до навколишнього середовища.
11. Лікування (медикаментозна терапія, диспорттерапія, етапне гіпсування, хірургічне втручання), медичні процедури (бальнеолікування, грязе- й тепло- лікування, електролікування, кліматотерапія), фізична реабілітація (масаж, ЛФК, лікувальний догляд вдома, механотерапія).
12. Психологічні та фізичні тренування; фізична реабілітація (ЛФК, масаж), що забезпечує функціональне відновлення підлітка з ПФОРА, виявляє та розвиває резервні й компенсаторні можливості його організму.
13. Консультації лікарів, ортопедів. Апробація технічних засобів реабілітації у конкретних умовах виробничого середовища. Визначення реабілітологами можливості використання підлітком з ПФОРА технічних засобів реабілітації при виконанні їм трудових дій, враховуючи його інвалідизуючий діагноз та обраний напрямок професійної діяльності.

На третьому етапі практичного впровадження методики в ході реалізації формувального етапу нашого педагогічного експерименту ми перевірили вплив обраних методів на показники допрофесійної підготовки підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату.

На формувальному етапі експерименту були сформовані експериментальна та контрольна групи підлітків з ПФОРА, у яких взяли участь понад 150 дітей вікової категорії 14-18 років із різними порушеннями опорно-рухового апарату.

Для проведення експерименту ми відібрали такі апробовані засоби тестування[3], які віддзеркалюють всі п'ять факторів комплексної реабілітації підлітків: 1)Тест «Потреба в трудових досягненнях»; 2)Методика «Опитувальник Кабардової»; 3)Методика «ОДАСІ»; 4)Тест «Діагностика структури здібностей»; 5)Тест «Мотивація до успіху»; 6)Тест «Діагностика мотивації до уникнення невдач»; 7)Методика Дж. Голланда; 8)Методика «ССДСО»; 9)Тест «Діагностика комунікативних та організаторських схильностей»; 10)Тест «Довготривала та короткотривала пам'ять».

При відборі тестів і діагностичних методик було враховано вікові й індивідуальні нозологічні особливості підлітків. Так, за допомогою обраних тестів та методик нами були отримані та порівняні показники рівнів допрофесійної готовності контрольної та експериментальної груп підлітків з ПФОРА на початку та наприкінці експерименту.

Після отримання порівняльних результатів тестування контрольної та експериментальної груп підлітків з порушеннями опорно-рухового апарату ми зробили такі висновки за всіма тестами та методиками:

1. Результати випробування за тестом «Потреба у трудових досягненнях» свідчать про те, що підлітки не прагнуть перевершити вже досягнуті ними життєві цілі або реалізувати себе у нових досягненнях. Порівняльний аналіз даних тестування показує нам, що у підлітків контрольної групи потреба в трудових досягненнях значно нижча, ніж у підлітків експериментальної групи, які після проведеної з ними допрофесійної роботи виявили більше прагнення до нових досягнень.

2. Результати тестування підлітків за «методикою Кабардової» дозволили нам розподілити підлітків за їх попередньою професійною самовизначеністю та схильністю до різних видів професійної діяльності. Отримані дані допомогли підліткам визначитися з вибором подальшого місця навчання (старші класи школи, коледж або ВНЗ). Порівняльний аналіз результатів тестування показав, що підлітки з контрольної групи через відсутність з ними допрофесійної роботи не змогли об'єктивно оцінити свої здібності і хибно обирали майбутні професії, які важкі для оволодіння та роботи. Підлітки експериментальної групи зробили більш якісний вибір.

3. Методика «ОДАСІ» дозволила нам виявити групи профільних інтересів та професійні схильності підлітків контрольної та експериментальної груп. У ході експерименту було доведено, що підлітки експериментальної групи конкретизували і стабілізували свої профільні інтереси, у контрольній групі результати погіршились або не змінились.

4. За допомогою діагностування підлітків за тестом «Діагностика структури здібностей» ми виявили досить високий ступінь розвитку сигнальних систем обох груп підлітків з ПФОРА. Також порівняльний аналіз результатів тесту показує, що рівень розвитку сигнальних систем у підлітків експериментальної групи значно підвищився після проведення з ними системної допрофесійної підготовки. Результати тестування підлітків контрольної групи майже не змінились.

5. Результати випробування за тестом «Мотивація до успіху» показали, що підлітки з експериментальної групи після проведення з ними допрофесійної підготовки уникали високого рівня мотивації до успіху. Підлітки з контрольної групи були більше налаштовані на успіх і мали великі надії на нього.

6. Результати випробування за тестом «Діагностика мотивації до уникнення невдач» показали, що підлітки з контрольної групи майже не змінили свої результати. Підлітки з експериментальної групи віддали перевагу середньому рівню мотивації до уникнення невдач.

7. Тестування за «методикою Дж. Голланда» дозволяє нам зробити висновок, що підлітки експериментальної групи, з якими проводили роботу з професійної орієнтації, добре визначились із майбутнім типом професійної діяльності. Аналіз результатів контрольної групи показує нам, що у цих підлітків були певні труднощі з визначенням типу майбутньої професійної діяльності. Також ми виявили, що підлітки експериментальної групи віддали перевагу артистичному, соціальному та інтелектуальному професійним типам, а у виборі контрольної групи підлітків переважали артистичний, офісний, соціальний і професійний типи.

8. Результати тестування підлітків за «методикою СДСО» дозволяють нам зробити висновок, що рівень адаптованості в системі найбільш важливих для розвитку відношень не у всіх підлітків достатньо високий. Порівняльний аналіз результатів тестування показує нам, що рівень адаптованості підлітків із контрольної групи набагато нижче рівня адаптованості підлітків експериментальної групи, яким вдалося значно поліпшити свій рівень в ході експерименту.

9. За результатами тесту «Діагностика комунікативних та організаторських схильностей» ми зробили висновок, що підлітки контрольної групи недостатньо комунікативні, та їх організаторські схильності за час експерименту практично не змінились і залишились на середньому рівні, а експериментальна група підлітків, з якою проводили роботу з допрофесійної підготовки навпаки значно підвищила свій рівень комунікабельності та організаторських здібностей.

10. Результати тесту «Довготривала та короткочасна пам'ять» показують нам таке: підлітки з експериментальної групи на кінець експериментального етапу допрофесійної підготовки демонструють високу продуктивність розумової працездатності та психологічної витривалості. Навпаки, підлітки з контрольної групи майже не змінили свій результат.

Проаналізувавши описані критерії та показники, ми зробимо такі загальні висновки:

1. Фізичні та психічні особливості підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату обмежують їх здатність якісно підготуватися до вибору напряму професійної діяльності. Отже, відсутність правильного вибору професії унеможливорює якісне професійне навчання;

2. Допрофесійна підготовка підлітка з порушеннями функцій опорно-рухового апарату спираючись на п'ять факторів реабілітаційного впливу (педагогічний, психологічний, соціальний, медичний, техніко-середовищний) є невід'ємною частиною комплексної соціальної реабілітації підлітків з обмеженнями життєдіяльності. Розроблена методика допрофесійної підготовки допоможе підвищити ефективність комплексної соціальної реабілітації та подальшої професійної реабілітації підлітка з порушеннями функцій опорно-рухового апарату;

3. Впровадження в центрах соціальної реабілітації дітей-інвалідів у реабілітаційний процес підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату системи допрофесійної підготовки дозволить визначити та оптимізувати стан допрофесійної готовності, скорегувати та ефективно підготувати підлітка до подальшого свідомого та доцільного вибору майбутньої професії, вдалого професійного навчання та працевлаштування.

Література

1. Шевцов А.Г. Освітні основи реабілітології: [монографія] / А. Г. Шевцов. –К.: «МП Леся», 2009.-483с. 2. Шевцов А.Г., Бажмін В.Б. Ортопедагогічні засади допрофесійної підготовки підлітків з порушеннями опорно-рухового апарату в системі навчально-реабілітаційної роботи // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Вип. 23. частина 3. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори, 2013. – 396 с.– С. 368 – 379.
3. Бажмін В.Б. Методичні рекомендації з тестування та визначення рівня допрофесійної підготовки підлітків з порушенням опорно-рухового апарату // Методичний посібник для вчителів – реабілітологів ЦСРДІ – Миколаїв: ПГО «Літопис», 2014 – 80 с.

References:

1 Shevtsov AG Educational foundations rehabilitology: [monograph] / AG Shevtsov. K .: "Les MP", 2009-483p. 2 Shevtsov AG, Bazhmin VB Ortopedahohichni principles of pre-professional training adolescents with disorders of the musculoskeletal system in the system of training and rehabilitation of // Collected Works of Kamenetz-Podolsk National University named after Ivan King James / Vol. 23 Part 3 Series: Social and educational. - Kamenetz-Podolsk: Medobory, 2013. - P. 396 p. 368 - 379. 3 Bazhmin VB Guidelines for testing and determining the level of pre-professional training adolescents with disorders of the musculoskeletal system // Toolkit for Teachers - rehabilitators centers for social rehabilitation of disabled children - Nicolaev: PPO "Chronicle", 2014 – 80p.

Бажмін В.Б. Впровадження системи допрофесійної підготовки у реабілітаційний процес підлітків з ПФОРА в центрах соціальної реабілітації

В статті викладені результати проведеного наукового дослідження «Допрофесійна підготовка підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату в центрах соціальної реабілітації». Визначені тринадцять критеріїв та показників методики допрофесійної підготовки підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, зазначені методики визначення рівня допрофесійної готовності та засоби впливу на розвиток допрофесійних здібностей підлітків. В статті проаналізовані висновки та зроблено порівняльний аналіз показників допрофесійної готовності групи підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, та групи здорових підлітків першого етапу педагогічного експерименту. Також представлено порівняльний аналіз і висновки результатів тестування контрольної та експериментальної груп підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Описаний етап експериментальної апробації методики допрофесійної підготовки підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату у ході реального процесу соціальної реабілітації в центрах соціальної реабілітації дітей-інвалідів дозволив зробити узагальнюючий висновок – допрофесійна підготовка надає можливість скорегувати та оптимізувати готовність підлітка до свідомого і доцільного вибору професії, вдалого професійного навчання та працевлаштування. Також доведено, що супровід підлітка з порушеннями функцій опорно-рухового апарату спираючись на визначені критерії допрофесійної підготовки допоможе підвищити ефективність соціальної реабілітації та наступної професійної реабілітації підлітка.

Ключові слова: підлітки з порушеннями функцій опорно-рухового апарату (підлітки з ПФОРА), допрофесійна підготовка, соціальна реабілітація, центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів.

Бажмін В.Б. Внедрение системы допрофессиональной подготовки в реабилитационный процесс подростков с НФОДА в центрах социальной реабилитации

В статье изложены результаты проведенного научного исследования «Допрофессиональная подготовка подростков с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата в центрах социальной реабилитации». Определены тринадцать критериев и показателей методики допрофессиональной подготовки подростков с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата, описаны методики определения уровня допрофессиональной готовности и методики развития допрофессиональных способностей подростков. В статье проанализированы выводы эксперимента и сделан сравнительный анализ показателей допрофессиональной готовности группы подростков с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата, и группы здоровых подростков первого этапа педагогического эксперимента. Также представлены сравнительный анализ и выводы по результатам тестирования контрольной и экспериментальной групп подростков с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата. Описанный этап экспериментальной апробации методики допрофессиональной подготовки подростков с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата в ходе реального процесса социальной реабилитации в центрах социальной реабилитации детей-инвалидов позволил сделать обобщающий вывод - допрофессиональная подготовка позволяет скорректировать и оптимизировать готовность подростка к сознательному и целесообразному выбору профессии, удачному профессиональному обучению и трудоустройству. Также доказано, что реабилитация подростка с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата, опирающаяся на обозначенные критерии допрофессиональной подготовки, поможет повысить эффективность социальной реабилитации и последующую профессиональную реабилитацию подростка

Ключевые слова: подростки с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата, допрофессиональная подготовка, социальная реабилитация.

Bazhmin V.B. The introduction of pre-professional training in the rehabilitation process of PFORA adolescents in rehabilitation centers

The article presents the results of a scientific study "pre-professional training of adolescents with disorders of the musculoskeletal apparatus in social rehabilitation centers." Identified thirteen criteria and indicators methodology pre-professional training of adolescents with disorders of the musculoskeletal system, describes procedures for determining the readiness of pre-professional and pre-professional development methodology abilities of teenagers. The article made comparative analysis of pre-vocational readiness group of teenagers with disorders of the musculoskeletal system, and a group of healthy adolescents in the first stage of the pedagogical experiment. Also presents a comparative analysis and conclusions on the results of testing the control and experimental groups of adolescents with disorders of the musculoskeletal system. Conclusion - pre-professional training allows to adjust and optimize the readiness of the adolescent to the conscious and judicious choice of profession, successful training and employment. It is also proved that the rehabilitation of a teenager with disabilities of the musculoskeletal system, based on the specified criteria for pre-professional training, increases the effectiveness of rehabilitation and subsequent vocational rehabilitation teenager.

Keywords: adolescents with disorders of the musculoskeletal system, pre-professional training, social rehabilitation.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2014

Статтю прийнято до друку 29.10.2014

Рецензент д.п.н., проф.Шевцов А.Г.

УДК: 376.36:81'23

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ІЗ ВАДАМИ ЗОРУ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕНЬ І.С. МОРГУЛІСА)

Барко В.В.

Український тифлопедагог – доктор педагогічних наук, професор Ілля Семенович Моргуліс (1928 – 2011) – у своїх наукових працях обґрунтував і розробив систему корекційно-виховної роботи у школах сліпих, яка ґрунтується на реалізації компенсаторних можливостей психіки дитини. При цьому вчений переконливо показав, що надзвичайно важливим завданням корекційної роботи із сліпими та слабозорими дітьми є вдосконалення підходів до організації їх трудового навчання [1-6]. Ідеї І.С. Моргуліса є вельми актуальними для сьогодишньої школи в умовах широкого впровадження принципів інклюзивної освіти, проте наразі відсутні наукові дослідження і публікації, присвячені аналізу і узагальненню педагогічних поглядів видатного українського дефектолога.

Варто сказати, що Ілля Семенович став першим в Україні доктором наук в галузі корекційної педагогіки, створив у 1974 році першу лабораторію тифлопедагогіки, яку очолював упродовж 17 років. Початок 50-х років, на які припало становлення І.С. Моргуліса як науковця, характеризувався появою у вітчизняній тифлопедагогіці теоретичної концепції щодо розгортання диференційованої системи спеціального виховання і навчання дітей з порушеннями зору. У цей період значно активізувалась пошукова і науково-дослідна робота в галузі тифлопедагогіки і тифлопсихології; завдяки дослідженням науковців розроблялись нові організаційні засади функціонування і структура закладів для сліпих і слабозорих дітей, створювались нові навчальні плани і програми.

Вивчення практики роботи школи сліпих, проведене ученим у 50-х і 60-х роках ХХ століття, дозволило виділити, поряд із позитивним досвідом, його суттєві і типові недоліки. І.С. Моргуліс встановив, що багато методичних прорахунків тифлопедагогів витікають із неправильної постановки акцентів на цілях навчання сліпих дітей. Так, деякі учителі вважали своїм головним завданням озброєння учнів знаннями, формування у них конкретних уявлень про предмети і явища навколишнього світу. «Неважко помітити - писав Ілля Семенович – що постановка такого завдання, незважаючи на її, в принципі, правильність, орієнтує учителя на кінцеві результати навчального процесу і упускає шляхи і засоби їх досягнення»[2, с. 15]. Вже тоді вчений дійшов висновку про те, що основною метою школи має бути навчання учнів умінню вчитися, самостійно набувати знання [3].

І.С. Моргуліс був переконаний у тому, що, виходячи з вимог сучасного життя, школа покликана забезпечити підготовку учнів до активної діяльності в умовах різних сфер громадського буття, які динамічно розвиваються, формувати у них здібності до засвоєння нової інформації і продуктивного застосування здобутої освіти в практичній суспільно корисній діяльності. «Для сліпих дітей – писав І.С. Моргуліс – розвиток яких відбувається в умовах сенсорної недостатності, це завдання набуває особливого значення внаслідок того, що тільки в школі може бути забезпечене спеціальне керівництво розвитком їх навчально-пізнавальних дій, формування і вдосконалення способів і прийомів пізнавальної і практичної діяльності» [4, с. 20]. На його думку, у школі сліпих розвиток в учнів начально-пізнавальних дій має стати провідною метою спеціального навчання; на думку вченого, істотно підвищується значущість початкового етапу навчання сліпих дітей в школі як засобу і умови ранньої компенсації і корекції дефектів, обумовлених зоровою недостатністю; профілактики вторинних відхилень у психофізичному розвитку[6].

Здійснений педагогом аналіз практики роботи школи 50-х – 60-х років ХХ століття показав, що орієнтування учителя лише на кінцеву мету навчання зумовлює істотні прорахунки у змісті педагогічного керівництва навчальним процесом; відповідно до концепції, що склалася в педагогічній психології і педагогіці, об'єкт діяльності розглядався як найважливіший чинник структуризації навчально-пізнавальних дій учнів. Аналіз педагогічної практики дозволив ученому встановити, що в навчальному процесі не в повній мірі забезпечується достатня стимуляція полісенсорного сприйняття, переважно використовуються методи жорсткої регламентації навчально-пізнавальних дій учнів. Така жорстка регламентація зводить керівництво до своєрідного диктування інструкції, що не сприяє розвитку в учнів пізнавальної самостійності [2, 3].

Ілля Семенович виходив із того, що особливості психічного розвитку і пізнавальної діяльності сліпих учнів певним чином видозмінюють шляхи реалізації змісту освіти і вносять додаткові специфічні завдання в